

Conceptexamenprogramma muziek havo

Versie 1

September 2026

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 3.8055.038

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek	5
Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken	5
Kenmerken van het vak muziek	5
Muziek als schoolvak	6
Muziek in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	7
Vwo	8
3. Raamwerk van (sub)domeinen	9
4. Eindtermen	10
Domein A Artistiek creatief vermogen	10
Domein B Maken en betekenis geven	15
Subdomein B1 Eigen muziek maken	15
Subdomein B2 Vakvaardigheid	18
Domein C Meemaken en betekenis geven	24
Subdomein C1 Vaktheorie	24
Subdomein C2 Muziek en kunsten in contexten	27
Domein D Vraagstukken	30
Bijlage - Begrippenlijst	34

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma muziek voor het havo. De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie kunst en cultuur dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor alle schoolsoorten en leerwegen. SLO voert in opdracht van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhoud die aan het centraal examen zijn toegewezen. SLO zal de conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden het conceptexamenprogramma en de conceptsyllabus aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen het definitieve examenprogramma en de syllabus geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op het vak muziek havo en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhoud per domein of subdomein en een verdeling van inhoud over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces is te vinden in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor vmbo, havo en vwo (Meijman, Van Veen & Warmer, 2026).

Alle informatie over de totstandkoming, de opzet, werkwijze en inhoud van de conceptexamenprogramma's is te vinden op:

www.actualisatie-examenprogrammas.nl/kunst-cultuur.

2. Karakteristiek

Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken

De kunst- en cultuurvakken laten leerlingen onderzoeken welke rol kunst en cultuur spelen in hun eigen leven en in de samenleving. Door te kijken, luisteren, maken, ervaren en onderzoeken ontdekken leerlingen de betekenissen die mensen eraan geven. Kunst en cultuur veranderen constant en zijn dynamisch. In de kunst- en cultuurvakken worden leerlingen uitgenodigd om open te kijken en na te denken over mogelijke betekenissen zonder direct te oordelen. Verwondering, nieuwsgierigheid en persoonlijke ervaringen vormen de basis voor onderzoek en reflectie. Door kunst en cultuur te benaderen vanuit de eigen omgeving en transculturaliteit, leren leerlingen dat verschillende interpretaties naast elkaar kunnen bestaan en leren ze zich te verhouden tot verschillende oordelen en meningen. Zo worden ze zich bewust van hun eigen positie in een voortdurend veranderende wereld.

Het vakkencluster kunst en cultuur omvat de vakken beeldend, dans, film, muziek, theater en culturele kunstzinnige vorming (CKV). Ieder vak kent het proces van kunst en cultuur bevragen en interpretaties onderzoeken; om op eigen wijze te reageren op ervaringen en maatschappelijke gebeurtenissen. Leerlingen ontdekken dat kunstvormen elkaar beïnvloeden en versterken. Ze onderzoeken kruisbestuivingen tussen bijvoorbeeld traditionele en innovatieve technieken. Zo krijgen ze inzicht in hoe nieuwe disciplines en kunstuitingen ontstaan.

De kunst- en cultuurvakken dragen bij aan een brede culturele, creatieve en persoonlijke ontwikkeling waarbij leerlingen zich bewust worden van hun verborgen kennisbronnen en hun voorkeuren ontdekken. Daarnaast ervaren ze dat ze behalve als consument zelf ook als maker, uitvoerder, producent of ondersteuner in en buiten de creatieve sector actief kunnen zijn.

Kenmerken van het vak muziek

In het vak muziek leren leerlingen zich muzikaal uiten door zelf muziek te maken en mee te maken. Centraal staat het ontwikkelen en inzetten van het muzikaal vermogen: het vermogen om muziek te horen, voor te stellen, te voelen en daarop te reageren. Leerlingen maken eigen muziek vanuit hun leefwereld, ervaringen en muzikale praktijken. Zij gebruiken wat zij horen, kennen en meemaken als inspiratie en geven hieraan vorm met stem, lichaam, instrumenten en technologie. Het gaat om het leren vormgeven van een muzikale uitdrukking die voor henzelf en voor anderen betekenisvol is. Muziek

maken is een leer- en ontwikkelproces waarin leerlingen verkennen, experimenteren, keuzes maken en bijstellen. Leerlingen ontwikkelen zo vakvaardigheden die hen in staat stellen hun ideeën hoorbaar te maken. Zij ontdekken waar hun kwaliteiten en voorkeuren liggen en hoe zij die kunnen inzetten in verschillende muzikale rollen en werkwijzen.

Muziek ontstaat en functioneert altijd in relatie tot anderen. Leerlingen ervaren muziek als een sociale en culturele praktijk, waarin samenspel, afstemming en interactie bepalend zijn. Ze leren luisteren naar zichzelf en anderen en stemmen hun handelen af op het klinkende geheel. Vaktheorie ondersteunt dit proces door leerlingen een taal te geven om muziek te onderscheiden, te begrijpen en gericht vorm te geven. Door te werken met muzikale parameters en deze gericht in te zetten leren leerlingen hoe keuzes in klank en ordening de werking en zeggingskracht van muziek beïnvloeden. Zo verdiept vakkennis het muzikaal handelen zonder los te staan van de praktijk. Door muziek te maken, te beluisteren en te plaatsen in uiteenlopende contexten ontwikkelen leerlingen inzicht in de veelzijdigheid van muziek. Zij leren hoe muzikale keuzes samenhangen met functie, betekenis en situatie, en hoe perspectieven hierop kunnen verschillen. Door muziek te beschouwen, analyseren en interpreteren in relatie tot diverse kunst- en cultuuruitingen, ontdekken leerlingen hoe betekenis en waardering van kunst en cultuur veranderen in verschillende tijden, culturen en door transculturele processen. Hierdoor leren zij hun eigen muzikale handelen te plaatsen binnen een bredere culturele werkelijkheid.

Muziek als schoolvak

Afhankelijk van het aanbod van de school kan een leerling vmbo-gl/tl, havo en vwo zich specialiseren in een of meerdere kunstvakken. Het gaat hierbij om beeldend, dans, film, muziek of theater. Voor havo- en vwo-leerlingen gaat dat om het profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij. Daarnaast kunnen havo- en vwo-leerlingen kiezen voor een keuze-examenvak in het vrije deel.

In de bovenbouw bouwen leerlingen voort op de kennis en vaardigheden uit de onderbouw, waarin zij hun artistiek-creatief vermogen hebben ontwikkeld door kunst maken en meemaken en daarmee een basis hebben gelegd voor cultureel bewustzijn.

Muziek stimuleert een andere manier van kijken naar en interpreteren van de wereld dan andere vakken. Samen met digitale geletterdheid, burgerschap, Nederlands, maatschappijvakken en natuurwetenschappelijke vakken onderzoeken leerlingen hoe mensen betekenis geven aan hun omgeving. Daarbij gebruiken zij hun verbeelding, creativiteit en onderzoekende houding.

Burgerschap en muziek bieden ieder een eigen invalshoek om leerlingen te laten nadenken over actuele en maatschappelijke vraagstukken en over de betekenis van kunst en cultuur in een democratische samenleving. Digitale geletterdheid en muziek versterken elkaar bij het onderzoeken en maken van beelden en media. Leerlingen ontdekken hoe beelden en media betekenis geven, patronen versterken en nieuwe perspectieven zichtbaar kunnen maken. Bij Nederlands en muziek leren leerlingen ervaringen, waarnemingen en ideeën onder woorden te brengen, te interpreteren en met anderen erover te praten. Met de maatschappijvakken wordt de belangstelling voor sociale, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen gedeeld en hoe mensen samenleven, keuzes maken en gebeurtenissen verschillend interpreteren. Met de natuurwetenschappelijke vakken deelt muziek een onderzoekende houding, waarin observatie, analyse, experiment, reflectie en het afwegen van verschillende mogelijkheden centraal staan.

Muziek in de schoolsoorten

In het schoolvak muziek verbinden leerlingen de praktijk met de theorie en leren zo de 'taal' van het kunstvak. Iedere leerling, ongeacht schoolsoort, krijgt de ruimte zich als maker en deelnemer te ontwikkelen en deel te nemen aan kunst en cultuur. Door verder ook aan te sluiten bij ieders unieke culturele achtergrond, die voortkomt uit ervaringen, interesses en referentiekader, krijgen alle leerlingen de kans om hun artistiek-creatief vermogen op een persoonlijke en betekenisvolle manier te ontwikkelen.

Naarmate leerlingen ouder worden of levenservaringen opdoen, breidt hun referentiekader zich uit, wat bijdraagt aan de diepgang en complexiteit van hun artistieke proces. Het vak muziek houdt rekening met deze variaties en geeft ruimte aan de docent om in te spelen op de persoonlijke ontwikkeling van elke leerling.

Vmbo

De leerling onderzoekt de verandering van kunst door contact tussen culturen, net als leerlingen havo en vwo. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming vanuit de eigen discipline, omdat het examenprogramma in twee jaar wordt doorlopen.

Havo

Voor de havo-leerling is er meer diepgang op het gebied van het vergelijken van kennis vanuit de vaktheorie en het verklaren van vormgevingselementen en de werking daarvan. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming van alle kunstdisciplines in situaties van culturele interactie. Zo kunnen leerlingen vakvaardigheid en vaktheorie breder en meer verdiepend inzetten bij het creëren van kunst.

Vwo

De vwo-leerling verdiept en verbreedt analytische vakvaardigheden ten opzichte van de vmbo- en havo-leerling. Door de werking van artistieke keuzes te beoordelen wordt het creëren verdiept. Er is meer tijd om een divers aanbod van kunstuitingen te analyseren, beoordelen en verklaren. Ook is er meer tijd voor het onderzoeken van de veranderingen en meervoudigheid van betekenissen in situaties van culturele interactie.

3. Raamwerk van (sub)domeinen

Hieronder vind je het raamwerk van muziek, geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhoud over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is de basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing	
		SE	CE
Domein A	Artistiek creatief vermogen	x	x
Domein B	Maken en betekenis geven		
Subdomein B1	Eigen muziek maken	x	
Subdomein B2	Vakvaardigheid	x	
Domein C	Meemaken en betekenis geven		
Subdomein C1	Vaktheorie		x
Subdomein C2	Muziek en kunsten in contexten		x
Domein D	Vraagstukken		x

4. Eindtermen

Domein A Artistiek creatief vermogen

Eindterm 1

De leerling toont ontwikkeling in het eigen muzikaal vermogen in luisteren, reageren en verwoorden. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van patronen en veranderingen in klank, ritme en muzikaal verloop tijdens het luisteren naar en maken van muziek;
- verkennen van het afstemmen reageren van handelen op timing, puls en inzetten;
- ervaring opdoen met het innerlijk horen, voorstellen, onthouden en anticiperen op muziek tijdens luisteren en musiceren;
- reflecteren op hoe eigen verwachtingen en waarnemingen zich ontwikkelen tijdens het luisteren en musiceren.

Te denken valt aan:

- horen en voorspellen van een melodisch, ritmisch of harmonisch vervolg en vergelijken van verwachting en uitkomst;
- meebewegen of meetikken met muziek en reageren op veranderingen in puls of ritme;
- voorspellen wat er in een muziekfragment gaat gebeuren en benoemen of dat overeenkomt met wat wordt gehoord;
- innerlijk voorstellen van een ritme of melodie en deze vervolgens zingen, spelen of klappen;
- luisteren naar muziek die de leerling buiten school speelt of oefent (bijvoorbeeld op een instrument of in een band) en verwoorden wat wordt herkend, verwacht of opvalt.

Eindterm 2

**De leerling doet affectieve ervaringen op in maken en meemaken.
(E)**

Het gaat hierbij om:

- deelnemen aan artistieke activiteiten als maker en als publiek;
- ervaringen opdoen in momenten van verwondering, fascinatie en twijfel in maken en meemaken;
- verkennen van indrukken, gevoelens en associaties die deze ervaringen kunnen oproepen;
- reflecteren op deze ervaringen;
- verbanden leggen tussen deze ervaringen in relatie tot zichzelf en de sociale, maatschappelijke en artistieke context.

Te denken valt aan:

- verzamelen van klanken, ritmes of motieven die een bepaalde fascinatie oproepen;
- beschrijven van wat innerlijk wordt gehoord en hoe dat zich verhoudt tot wat gespeeld kan worden;
- reageren op hoe een groove, puls of harmonische wending lichamelijk of muzikaal wordt ervaren.

Eindterm 3

De leerling gebruikt muzikale mogelijkheden en experimenteert met muzikale ideeën. (H)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van indrukken, ervaringen en voorbeelden uit diverse muzikale praktijken als inspiratie;
- experimenteren met bestaand werk en verschillende muzikale werkwijzen, rollen en technieken;
- gebruiken van improvisatie, toeval en intuïtie in spel;
- bespreken van muzikale ideeën met anderen.

Te denken valt aan:

- improviseren met klanken, ritmes of melodieën;
- reageren met lichaam of stem op muzikale impulsen;
- variëren op ideeën zonder vaste uitkomst;
- uitproberen van verschillende klanken, effecten of speelwijzen;
- variëren in timing, dynamiek of structuur;
- imiteren en transformeren van bestaande muziek.

Eindterm 4

De leerling analyseert en toont aan hoe eigen betekenisgeving ontstaat, verandert en zich ontwikkelt. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van de eigen betekenis met die van anderen en uitleggen waardoor verschillen ontstaan;
- afleiden van de boogde betekenis van de maker aan de hand van bronnen;
- onderbouwen van eigen betekenisgeving op basis van een analyse;
- uitleggen wat van invloed is op de eigen betekenisgeving tijdens het maken en meemaken van muziek en andere kunsten in verschillende gebruiks- en uitvoeringscontexten.

Te denken valt aan:

- een muziekfragment, uitvoering of eigen muziekproductie bespreken waarbij verschillende reacties, interpretaties en ervaringen worden vergeleken en onderzocht wat daarop van invloed kan zijn;
- tijdens een maak- of luisterproces vastleggen hoe indrukken, associaties en betekenissen veranderen door nieuwe ervaringen, gesprekken, bronnen of inzichten;
- een muziekwerk uit een andere tijd, plaats of cultuur meemaken en onderzoeken hoe kennis over de maker, context of functie invloed heeft op de eigen betekenisgeving;
- onderzoeken hoe hetzelfde muziekfragment in verschillende situaties, zoals een concert, film, herdenking of festival, tot andere betekenissen leidt;
- een eigen compositie, uitvoering of productie beschouwen in relatie tot reacties van anderen en onderzoeken hoe betekenis ontstaat in de wisselwerking tussen maker, muziek, luisteraar en context.

Eindterm 5**De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen oriëntatie op loopbaanontwikkeling. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de rol van vakspecifieke kennis en vaardigheden in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis en vaardigheden van muziek een rol kunnen spelen;
- deelnemen aan activiteiten die bijdragen aan het verkennen van interesses, kwaliteiten en mogelijkheden;
- reflecteren op opgedane ervaringen, als dat relevant is voor de eigen oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- onderzoeken hoe muziek wordt ingezet in verschillende sectoren, zoals media, evenementen, zorg, retail of erfgoed, en welke beroepsrollen daarbij betrokken zijn;
- deelnemen aan verschillende muzikale activiteiten (maken en meemaken) en benoemen wat daarin aanspreekt, energie geeft of juist minder past;
- uitvoeren, maken of meemaken van muziek in uiteenlopende situaties, bijvoorbeeld individueel, in een groep, live of digitaal, en vergelijken van ervaringen;
- ervaren van verschillende rollen binnen muziek, zoals uitvoeren, maken, produceren of organiseren, en aangeven welke rol bij de leerling past;
- onderzoeken hoe muziek een rol speelt in de eigen leefwereld, bijvoorbeeld op school, thuis, online of in de vrije tijd;
- terugkijken op eigen activiteiten binnen muziek en benoemen wat dit zegt over interesses, kwaliteiten en mogelijke vervolgkeuzes.

Domein B Maken en betekenis geven

Subdomein B1 Eigen muziek maken

Eindterm 6

De leerling maakt een compositie vanuit uitgangspunten waarin de samenhang tussen muzikale vormgeving en uitvoering leidt tot zeggingskracht. (B)

Het gaat hierbij om:

- maken van een muzikaal, multidisciplinair, interdisciplinair of transdisciplinair product;
- afstemmen van klank en structuur op uitgangspunten in de artistieke intentie en uitvoeringscontext;
- realiseren van een samenhangend geheel waarin muzikale keuzes in klank, structuur en technologie de artistieke intentie hoorbaar maken;
- toepassen van technische beheersing in het ontwerpen en uitvoeren van de muziek, passend bij de mogelijkheden en ontwikkeling van de leerling;
- afstemmen van presentatievorm en gebruikte media op de artistieke intentie en uitvoeringscontext.

Te denken valt aan:

- een muziekontwerp maken voor een concrete situatie, zoals een filmfragment, game, voorstelling of evenement;
- een eigen compositie presenteren in een live-uitvoering voor publiek, of delen via een digitale publicatie of streamingplatform, en ervaren hoe uitvoering en productie de zeggingskracht beïnvloeden;
- vanuit een vraagstuk zoals macht en representatie onderzoeken wat de eigen fascinatie is en hoe deze fascinatie kan worden ingezet in muziek;
- vanuit het vraagstuk werken leerlingen samen met leerlingen vanuit mens en maatschappij of natuurwetenschappelijke vakken.

Eindterm 7

De leerling formuleert uitgangspunten gedurende het maakproces die richting geven aan betekenisvolle en samenhangende muzikale keuzes. (B)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van een vraagstuk, indrukken, ervaringen en voorbeelden als bron voor het formuleren van artistieke uitgangspunten;
- verkennen van mogelijke aanleidingen en hoe deze het werk verbinden met een bredere context;
- verwoorden van een globale artistieke intentie en voor welk publiek en welke gebruikscontext het muzikale product bedoeld is;
- kiezen van een passende werkwijze en uitvoeringscontext.

Te denken valt aan:

- kiezen van een stijl, sfeer of uitgangsidee voor een muziekstuk;
- benoemen wat voor soort muziek de leerling wil maken;
- kiezen van instrumenten of klank passend bij een idee;
- bepalen voor welke situatie of functie de muziek bedoeld is;
- aanpassen van keuzes tijdens het maken van muziek;
- bespreken van ideeën en richtingen met anderen tijdens het proces.

Eindterm 8**De leerling evalueert en onderbouwt gemaakte keuzes in een iteratief proces. (B)**

Het gaat hierbij om:

- verzamelen en tonen van processtappen, demo's en experimenten;
- evalueren hoe gemaakte keuzes aansluiten bij de gestelde uitgangspunten en artistieke voorkeuren;
- bijstellen van handelen en werkwijze op basis van luisterervaring, reflectie en feedback in het maak- en uitvoeringsproces;
- onderbouwen van gemaakte keuzes met passende vaktheoretische begrippen.

Te denken valt aan:

- terugluisteren van eigen werk en benoemen wat werkt en wat anders kan;
- vergelijken van een eerste en latere versie van een muziekstuk;
- aanpassen van muziek op basis van feedback van anderen;
- uitleggen waarom bepaalde muzikale keuzes zijn gemaakt;
- beschrijven hoe het eindresultaat past bij het oorspronkelijke idee;
- formuleren van vervolgstappen na oefening of feedback.

Subdomein B2 Vakvaardigheid

Eindterm 9

De leerling doet ervaring op met ontwerpen en het ontwikkelen van muzikaal materiaal. (E)

Het gaat hierbij om:

- ervaringen opdoen met het ontwikkelen, combineren, ordenen, bewerken en transformeren van muzikaal materiaal;
- verkennen hoe verschillende compositietechnieken en maak- en productiewijzen kunnen bijdragen aan het ontstaan van materiaal;
- experimenteren met vorm, structuurprincipes, muzikale bouwstenen en textuur;
- verkennen hoe muzikale representaties kunnen bijdragen aan het vastleggen, delen en ontwikkelen van muzikale ideeën;
- reflecteren op de relatie tussen gemaakte muzikale keuzes, muzikale werking en zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- ontwikkelen van een motief, riff, hook, sample of groove tot een groter muzikaal geheel door te beginnen met improvisatie of experimenteren met sampling;
- uitproberen van het maken van een soundscape bij een film of documentaire;
- verkennen van de werking van imitatie en tegenstem;
- gebruiken van akkoordenschema's, vormschema's, grafische notatie, notenbalknotatie of andere muzikale representaties tijdens het componeren;
- vergelijken van verschillende versies van hetzelfde muzikale idee en ervaren wat veranderingen in structuur, textuur of klank doen met het resultaat.

Eindterm 10

De leerling verkent musiceren en legt verbanden tussen muzikaal handelen, klank en werking. (E)

Het gaat hierbij om:

- deelnemen aan het spelen en zingen en oriënteren op de eigen voorkeuren;
- verkennen van mogelijkheden in speelwijzen en technieken;
- verbanden leggen tussen eigen handelen, klank en werking;
- ervaringen opdoen met muzikale representaties bij het uitvoeren, onthouden of ontwikkelen van muziek;
- reflecteren op het eigen musiceren.

Te denken valt aan:

- meespelen of zingen van een kort fragment en variëren in tempo, dynamiek of klank;
- spelen, zingen of produceren van een muzikaal idee met beschikbare middelen;
- terugluisteren of terugkijken van eigen spel en benoemen van verschillen;
- herhalen van een fragment en aanpassen van speelwijze of timing;
- uitvoeren van een korte muzikale opdracht met stem, lichaam, instrumenten of technologie.

Eindterm 11**De leerling verkent de mogelijkheden van de eigen stem in solo- en meerstemmige zang. (E)**

Het gaat hierbij om:

- ervaringen opdoen met verschillende manieren van stemgebruik in uiteenlopende muzikale stijlen en praktijken;
- experimenteren met toon, klank en dynamiek van de eigen stem;
- oriënteren op voorkeuren in zingen;
- ervaren van samenklank, balans en rolverdeling in zang;
- verbanden leggen tussen stemgebruik, klank en werking.

Te denken valt aan:

- zingen van een melodie of partij, individueel of samen;
- variëren in stemgebruik zoals toonhoogte, dynamiek en klankkleur;
- meezingen van een tweede stem en afstemmen op de eerste;
- zingen met en zonder begeleiding;
- uitvoeren van een ingestudeerd of zelfgekozen stuk.

Eindterm 12**De leerling doet ervaringen op met samenspel. (E)**

Het gaat hierbij om:

- ervaringen opdoen met de afstemming van het eigen spel op anderen en het klinkende geheel;
- verkennen van rolverdelingen en eigen voorkeuren;
- afwegen hoe afstemming met anderen bijdraagt aan het muzikale resultaat.

Te denken valt aan:

- spelen van een muziekstuk of patroon in een groep;
- luisteren naar medespelers en aanpassen van timing of volume;
- spelen van een eigen partij binnen een groep of ensemble;
- gezamenlijk creëren van muziek met eenvoudige of uitgebreide middelen;
- uitvoeren van muziek in wisselende rollen binnen een groep.

Eindterm 13

De leerling experimenteert met muziekproductie en verkent hoe technologie, muzikale keuzes en productiekeuzes bijdragen aan werking en zeggingskracht. (E)

Het gaat hierbij om:

- experimenteren met het opnemen van audio en het gebruiken van MIDI voor het vastleggen van klank met beschikbare opname- en bewerkingsmiddelen;
- experimenteren met muzikaal materiaal door het combineren en bewerken van samples, audio en MIDI;
- verkennen van het combineren en mixen van geluidslagen, inclusief balans, plaatsing en audio-effecten;
- verbanden leggen tussen keuzes in klank, structuur, techniek, digitale middelen en muzikale werking en zeggingskracht;
- laten zien van het productieproces en een deelbare uitkomst daarvan.

Te denken valt aan:

- opnemen van eigen geluid met bijvoorbeeld een telefoon, recorder of computer en dit verwerken tot een muziekproductie met beschikbare opname- en bewerkingsmiddelen;
- maken van een compositie met samples, MIDI of audio met gebruik van apps, eenvoudige software of een DAW, en experimenteren met effecten zoals reverb en delay;
- reconstrueren van een bestaand klankvoorbeeld, zoals een beat of soundscape, met gebruik van beschikbare middelen zoals een app, sampler of computer, en experimenteren met samples, audio of MIDI en effecten;
- een muziekproductie maken voor een filmfragment, podcast, theaterpresentatie of andere toepassing;
- presenteren van een eigen muziekproductie, bijvoorbeeld via een opname op een telefoon, computerbestand of online platform, en verwoorden hoe keuzes in klank, structuur en effecten de werking beïnvloeden;
- vergelijken van twee versies van een eigen productie en toelichten hoe verschillen in klank, structuur of effecten de muzikale werking veranderen.

Eindterm 14

De leerling verkent het musiceren met muziektechnologie in live-situaties en legt verbanden tussen technische keuzes, klank en muzikale werking. (E)

Het gaat hierbij om:

- experimenteren met muziektechnologische middelen en technieken in een live-situatie met beschikbare middelen;
- verkennen van het live toepassen van audio-effecten;
- ervaring opdoen met afstemming van klank en balans in een live-setup;
- verbanden leggen tussen technische handelingen, gebruikte technologie en klank en muzikale werking;
- ervaringen opdoen met samenwerken en afstemmen tijdens het gebruik van muziektechnologie in live-situaties.

Te denken valt aan:

- bedienen van muziektechnologische middelen tijdens uitvoering, zoals een app op een telefoon of tablet, een sampler, MIDI-controller of mengpaneel;
- uitvoeren van een stuk met live-looping, sequencing of het stapelen van lagen, met gebruik van apps, hardware of software, en experimenteren met effecten zoals filters of delay;
- opzetten van een eenvoudige live-versterkingssituatie met beschikbare middelen zoals een telefoon, speaker, microfoon of mengpaneel en ervaren hoe keuzes in balans, volume en effecten de klank en zeggingskracht beïnvloeden;
- uitvoeren van een live-muziekfragment of set met technologie, individueel of samen, en verwoorden hoe gebruikte middelen en handelingen het klinkende resultaat beïnvloeden;
- vergelijken van twee uitvoeringen en toelichten hoe verschillen in timing, effecten of balans de muzikale werking veranderen.

Eindterm 15**De leerling doet ervaring op met het uitvoeren en presenteren van muziek voor publiek. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van verschillende uitvoeringssituaties en presentatievormen;
- ervaringen opdoen met hoe keuzes in dynamiek, tempo, klank en samenspel de zeggingskracht beïnvloeden;
- afstemmen van keuzes in uitvoering en presentatie op publiek, uitvoeringscontext en wijze van digitale of live-presentatie;
- verwoorden hoe keuzes bijdragen aan de zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- uitvoeren van muziek voor klasgenoten en ervaren hoe dynamiek, tempo en samenspel de zeggingskracht beïnvloeden;
- spelen van hetzelfde stuk in verschillende situaties, zoals een klaslokaal of kleine zaal, en verschillen in klank en beleving ervaren;
- presenteren van muziek in een live-uitvoering of via een opname en vergelijken hoe de presentatie de werking verandert;
- vergelijken van twee uitvoeringen en toelichten hoe verschillen in uitvoering en presentatie de ervaring beïnvloeden;
- toelichten van keuzes in uitvoering en presentatie.

Domein C Meemaken en betekenis geven

Subdomein C1 Vaktheorie

Eindterm 16

De leerling beschrijft en vergelijkt muzikale parameters in muziek in vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- muziek uit verschillende mondiale muziekpraktijken;
- vergelijken van ritme, puls, maat, tempo en timing;
- vergelijken van melodie, toonhoogte, samenklank en toonsystemen;
- vergelijken van klankbron, bezetting en instrumentatie;
- vergelijken van uitvoeringspraktijken en productiekenmerken.

Te denken valt aan:

- muziek uitvoeren, maken of bewerken en daarbij keuzes en verschillen in ritme, toon, klank en dynamiek beschrijven met vaktaal;
- herkennen van terugkerende patronen, melodieën, grooves of klanklagen in muziek die leerlingen uit hun eigen leefwereld kennen;
- vergelijken van de klank van akoestische, vocale en elektronische instrumenten door uit te proberen en benoemen wat daarbij opvalt;
- een eigen of gezamenlijke uitvoering analyseren aan de hand van muzikale parameters;
- herkennen van verschillen tussen muziek uit verschillende muziekpraktijken door uit te voeren, te beluisteren of te reconstrueren en overeenkomsten en verschillen te benoemen.

Eindterm 17

De leerling beschrijft en vergelijkt de samenhang van muzikale parameters in de structuur van muziek uit diverse mondiale muziekpraktijken in vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken hoe muzikale parameters bijdragen aan muzikale structuur;
- vergelijken hoe herhaling, contrast, variatie en ontwikkeling bijdragen aan muzikale structuur;
- vergelijken van vorm, muzikale bouwstenen en hun onderlinge relaties;
- beschrijven hoe de rolverdeling tussen musici, stemmen en instrumentgroepen bijdraagt aan de muzikale structuur;
- gebruiken van visuele weergaven.

Te denken valt aan:

- muziek uit bijvoorbeeld Indiase, Arabische, Afrikaanse, Latijns-Amerikaanse of westerse muziek uitvoeren of beluisteren en vergelijken hoe muzikale kenmerken samen de structuur vormgeven;
- tijdens het spelen, zingen of luisteren vergelijken hoe herhaling, contrast, variatie en ontwikkeling bijdragen aan de opbouw van verschillende muziekfragmenten;
- de structuur van uitgevoerde of beluisterde muziek zichtbaar maken in bijvoorbeeld een vormschema, kleurenschema of digitale tijdlijn en verschillen in de organisatie van vormdelen beschrijven;
- motieven, thema's, riffs, hooks, grooves of andere muzikale bouwstenen in verschillende muziekfragmenten herkennen en vergelijken hoe deze bijdragen aan de muzikale structuur;
- onderzoeken hoe de rolverdeling tussen musici, stemmen en instrumentgroepen verschilt tussen muziekpraktijken en hoe deze bijdraagt aan de muzikale structuur.

Eindterm 18**De leerling beschrijft en verklaart verschillen in muzikale werking van muziek in vaktaal. (B)**

Het gaat hierbij om:

- muziek uit verschillende mondiale muziekpraktijken;
- beschrijven welke muzikale keuzes bijdragen aan de muzikale werking;
- vergelijken van de muzikale werking van verschillende vormen van muziek;
- uitleggen waardoor verschillen in muzikale werking ontstaan;
- uitleggen hoe parameters, structuur, uitvoering, bezetting en productie gezamenlijk bijdragen aan muzikale werking.

Te denken valt aan:

- in een presentatie of demonstratie beargumenteren welke muzikale keuzes bepalend zijn voor de werking;
- tijdens het spelen, zingen of luisteren onderzoeken hoe muzikale keuzes in parameters, structuur, uitvoering, bezetting en productie bijdragen aan de muzikale werking;
- verschillende uitvoeringen, opnames of producties vergelijken en verklaren waardoor een verschillende muzikale werking ontstaat;
- muzikale oplossingen voor een vergelijkbare werking, zoals spanning, rust of energie, vergelijken en relateren aan hoorbare muzikale keuzes;
- een eigen uitvoering, compositie of productie presenteren en verklaren hoe de gemaakte keuzes bijdragen aan de beoogde muzikale werking.

Subdomein C2 Muziek en kunsten in contexten

Eindterm 19

De leerling verklaart hoe betekenissen van kunstuitingen samenhangen met context en gebruik, in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen van de relatie tussen vorm, context en betekenis;
- uitleggen hoe context en gebruik samenhangen met mogelijke betekenissen;
- gebruiken van bronnen om context en bedoeling van makers te duiden;
- gebruiken van een algemeen begrippenkader.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen vanuit muziek kijken en luisteren naar een inter- of multidisciplinaire kunstuiting, zoals film of performance, en beschrijven hoe daarin machtsverhoudingen zichtbaar worden;
- een werkvorm waarin leerlingen vanuit hun eigen discipline een kunstuiting uit een andere kunstvorm vergelijken en met behulp van bronnen uitleggen hoe representatie en stereotypering samenhangen met de context;
- verbanden tussen context, gebruik en representatie van macht aangeven aan de hand van een kunstuiting uit de eigen discipline en een andere discipline;
- verschillen in betekenis van een kunstuiting in uiteenlopende situaties toelichten, bijvoorbeeld in politieke of culturele contexten;
- relaties tussen beeldvorming, stereotypen en maatschappelijke machtsverhoudingen onderbouwen met voorbeelden uit een kunstuiting.

Eindterm 20

De leerling vergelijkt perspectieven op kunstuitingen en verklaart hoe deze tot verschillende interpretaties leiden in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van perspectieven van makers, uitvoerders en beschouwers;
- onderscheiden van verschillende interpretaties;
- uitleggen hoe perspectieven invloed hebben op betekenis;
- uitleggen van de relatie tussen perspectief en context;
- beredeneren hoe perspectieven samenhangen met een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen verschillende perspectieven onderscheiden, zoals maker, uitvoerder en publiek;
- een werkvorm waarin leerlingen een kunstuiting, zoals een filmfragment of performance, vanuit verschillende rollen bekijken en vergelijken hoe keuzes in vormgeving leiden tot andere interpretaties van representatie;
- vergelijkingen tussen interpretaties van een kunstuiting vanuit verschillende perspectieven van maker, uitvoerder en publiek;
- invloed van perspectieven op de manier waarop personen of groepen zichtbaar worden gemaakt toelichten aan de hand van voorbeelden;
- uiteenlopende betekenissen van een kunstuiting binnen het vraagstuk macht en representatie beredeneren vanuit verschillende perspectieven.

Eindterm 21

De leerling verklaart hoe betekenis van kunstuitingen verandert in situaties van culturele interactie in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van invloeden uit verschillende culturele contexten
- vergelijken van betekenissen in verschillende situaties
- uitleggen hoe culturele interactie betekenis beïnvloedt
- uitleggen van de relatie tussen context, uitwisseling en betekenis
- gebruiken van bronnen.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen onderzoeken hoe invloeden uit verschillende culturen zichtbaar zijn in vorm en betekenis;
- een werkvorm waarin leerlingen kunst uit verschillende disciplines vergelijken en beschrijven hoe uitwisseling invloed heeft op representatie en beeldvorming;
- veranderingen in betekenis van een kunstuiting door contact tussen culturen zichtbaar maken aan de hand van voorbeelden;
- invloed van culturele toe-eigening of beïnvloeding op beeldvorming toelichten;
- nieuwe vormen van representatie die ontstaan door culturele uitwisseling in relatie brengen met machtsverhoudingen.

Domein D Vraagstukken

Eindterm 22

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen waarin macht, representatie en maatschappelijke positie een rol spelen. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin personen, groepen en ideeën zichtbaar of hoorbaar worden gemaakt;
- kunst in relatie tot maatschappelijke en historische situaties waarin machtsverhoudingen een rol spelen;
- kunst die bestaande beelden en verhoudingen bevestigt, bevraagt of ter discussie stelt;
- vergelijken van representaties in verschillende tijden en culturele contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen in relatie tot het vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstuitingen waarin macht en beeldvorming zichtbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld installaties, performances of film in relatie tot muziek en media, waarin koloniale geschiedenis, stereotypering en representatie worden bevraagd;
- kunst- en cultuuruitingen binnen politieke of maatschappelijke spanningen, zoals protestkunst, film, theater of dans, waarin zichtbaar wordt hoe makers omgaan met vrijheid, censuur en positionering;
- kunstvormen waarin representatie en culturele toe-eigening samenkomen, bijvoorbeeld werk waarin symboliek uit verschillende tradities wordt gebruikt en opnieuw betekenis krijgt binnen de cultuurindustrie;
- een kunstuiting waarin beeld, geluid en performance samenkomen, bijvoorbeeld een filmfragment met scenografie, muziek en spel, waarin zichtbaar wordt hoe representatie en machtsverhoudingen via meerdere kunstvormen tegelijk worden opgebouwd en ervaren.

Eindterm 23

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die ontstaan in situaties van culturele ontmoeting, migratie en uitwisseling. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin invloeden uit verschillende tradities samenkomen;
- kunst die ontstaat door verplaatsing van mensen, ideeën en praktijken;
- kunst in relatie tot veranderende maatschappelijke en culturele contexten;
- vergelijken van vormen van verandering en uitwisseling in verschillende situaties;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die ontstaan uit culturele uitwisseling, zoals muziek, dans, beeld of film waarin verschillende tradities samenkomen en nieuwe vormen ontstaan;
- kunstpraktijken beïnvloed door migratie en internationale netwerken, waarin stijlen, technieken en betekenissen worden vermengd en getransformeerd;
- kunstuitingen waarin appropriation en re-appropriation zichtbaar worden, waarbij betekenis verandert afhankelijk van context, perspectief en gebruik;
- kunstpraktijken waarin meerdere kunstvormen worden gecombineerd, bijvoorbeeld een voorstelling of installatie waarin beeld, beweging en geluid samenkomen en zichtbaar maken hoe verschillende culturele invloeden elkaar beïnvloeden en transformeren.

Eindterm 24

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die functioneren binnen spirituele, religieuze en zingevingspraktijk. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan religieuze en spirituele rituelen, praktijken en tradities;
- kunst waarin symboliek, wereldbeelden en opvattingen over zingeving zichtbaar worden;
- kunst die functioneert binnen religieuze, spirituele of existentiële contexten;
- kunst in relatie tot veranderende vormen van zingeving en spiritualiteit in verschillende tijden en culturen;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunst- en cultuuruitingen verbonden aan rituelen, zoals beeld, muziek, dans of architectuur, waarin betekenis ontstaat vanuit gedeelde overtuigingen en praktijken;
- kunstuitingen waarin symboliek en wereldbeelden centraal staan, bijvoorbeeld werk rond natuur, kosmos of transcendentie in verschillende kunstvormen;
- hedendaagse kunst waarin nieuwe vormen van spiritualiteit zichtbaar worden, zoals festivalcultuur, installaties of performance waarin traditionele en moderne betekenissen samenkomen;
- kunstervaringen waarin verschillende kunstvormen samen een gevoel van zingeving oproepen, bijvoorbeeld een ruimte of performance waarin licht, geluid, beweging en beeld samen een betekenisvolle of contemplatieve ervaring creëren.

Eindterm 25

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die betrekking hebben op de relatie tussen mens, natuur en ecologie.

(B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan natuur, seizoenen en cyclische processen;
- kunst waarin natuur als inspiratie, materiaal of systeem functioneert;
- kunst die ontstaat in relatie tot ecologische vraagstukken en menselijke invloed op de natuur, veranderende opvattingen over natuur en de verhouding tussen mens en omgeving;
- vergelijken van vormen van mens-natuurrelaties in verschillende contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die verwijzen naar natuur en seizoenen, zoals rituelen, landschapskunst, muziek of dans, waarin cyclische tijd en afhankelijkheid centraal staan;
- kunstuitingen waarin natuur als materiaal of systeem functioneert, zoals installaties, performances of audiovisuele werken die reageren op ecologische processen;
- hedendaagse kunst en cultuur rond ecologie en klimaat, waarin zichtbaar wordt hoe verschillende kunstvormen reflecteren op menselijke impact en duurzaamheid;
- kunstuitingen waarin meerdere kunstvormen samen de relatie met natuur verbeelden, bijvoorbeeld installaties of performances waarin beeld, geluid en beweging gecombineerd worden om ecologische processen en menselijke invloed zichtbaar en ervaarbaar te maken.

Bijlage - Begrippenlijst

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving. Deze omschrijvingen zijn bedoeld voor leraren om de bedoeling en inhoud van het conceptexamenprogramma te begrijpen.

Begrip	Omschrijving
Affectieve ervaring	De subjectieve, emotionele reacties en stemmingen die je ervaart in reactie op gebeurtenissen, je omgeving of gedachten.
Artistiek creatief vermogen	Een combinatie van technieken, vaardigheden en kennis die leerlingen leren toepassen in een artistieke context bij het maken van kunstzinnige uitingen en de betekenisvolle ervaringen die zij opdoen tijdens het leren door en over kunst. Ze leren hierbij omgaan met speelruimte, en ze verkennen op een vrije, speelse en onderzoekende manier verschillende mogelijkheden. Ze leren verbanden leggen, alternatieven onderzoeken en keuzes maken in relatie tot het proces en het product. Ze ontwikkelen vaardigheden om creatieve, innovatieve en authentieke oplossingen te bedenken voor eigen werk en daarbij gebruik te maken van verbeeldingskracht en voorstellingsvermogen.
Artistieke intentie	De bedoeling, doel, of visie achter een werk dat richting geeft aan de artistieke keuzes in het maakproces.
Aanleiding	Dat wat de aanzet heeft gegeven voor artistiek onderzoek of maakproces, zoals een sociaal maatschappelijke aanleiding of een opdracht voor een toegepast werk.
Betekenis	Wat kunst kan betekenen tijdens het maken en tijdens het beleven, voor de maker of beschouwer. Deze betekenis is veranderlijk en wordt gevoed door een persoonlijke culturele bagage.
Compositietechniek	Manier waarop muzikaal materiaal wordt ontwikkeld, gevarieerd of gecombineerd.
Context	De sociale, culturele, historische, politieke, technologische en situationele omstandigheden

	waarin een werk wordt gemaakt, verspreid, getoond en geïnterpreteerd.
Creativiteit	In het leergebied kunst en cultuur heeft creativiteit betrekking op het vermogen om met behulp van materialen en technieken veel nieuwe en/of ongebruikelijke ideeën en oplossingen te bedenken en te realiseren. Creativiteit komt tot stand in de interactie tussen vaardigheid, proces en omgeving.
Culturele vertaling	Het proces waarbij een idee, beeld of vorm zich aanpast aan een nieuwe context en daarbij van betekenis verandert.
Cultuur	Dat wat mensen denken, doen en maken en de betekenissen die zij daaraan geven. Dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen, zoals kunst en erfgoed, die bij een groep hoort of aan haar wordt toegeschreven.
Diversiteit	Diversiteit betekent verschil, verscheidenheid. Diversiteit in een samenleving gaat over verschillen tussen sociale groepen en over verschillen tussen individuen. Deze verschillen worden bijvoorbeeld gevormd door aspecten als sociaaleconomische status (waaronder inkomen en opleidingsniveau) etniciteit, cultuur, religie, taal, leeftijd, sekse en seksuele oriëntatie en de maatschappelijke betekenis die aan deze verschillen wordt gegeven. Verschillen tussen individuen worden ook door andere identiteitsdimensies gevormd zoals cognitieve verschillen, persoonlijkheidskenmerken, specifieke ondersteuningsbehoeften en talenten.
Frictie	De wrijving die ontstaat wanneer verschillende ideeën, waarden, beelden of stijlen elkaar tegenkomen: misverstanden, botsingen, ongelijkheid of spanningen.
Functie van kunst	Het gebruik van kunst binnen een context. Voorbeelden van functies zijn: amuserend, economisch, decoratief en maatschappelijk. Een werk kan meerdere functies tegelijk vervullen.
Interpretatie	Het proces waarbij betekenis wordt gegeven aan een kunst- of cultuuruiting. Het interpreteren van kunst omvat onder meer het beschouwen, beschrijven, vergelijken, analyseren, contextualiseren met behulp van bronnen.

Iteratief proces	Een proces waarbij een maker stapsgewijs, voortdurend reflecterend op het proces, het werk steeds aanpast en verbetert. Daarbij keert de maker steeds terug naar eerdere fasen om ideeën, technieken en verbeteringen door te voeren.
Kunstzinnige en culturele activiteiten	Activiteiten waardoor leerlingen in aanraking komen met het diverse kunstzinnige en culturele landschap. Dat kan in de school en de schoolomgeving, zoals een bezoek aan een tentoonstelling, een concert, een voorstelling en een film.
Multiperspectiviteit	Het verkennen van onderwerpen, kennis en historisch en cultureel erfgoed van een bepaalde gemeenschap vanuit meerdere perspectieven. Door leerlingen te laten reflecteren op kennis, onderwerpen en cultureel erfgoed van anderen in het verleden en heden, kunnen zij leren betekenis te geven aan gebruiken, tradities en identiteiten van anderen in andere contexten en/of tijdsperiodes.
Muzikaal vermogen	Het geheel aan luister-, uitvoerings-, creatieve en reflectieve vaardigheden en kennis waarmee leerlingen muziek kunnen begrijpen, maken, creëren, uitvoeren en vormgeven.
Muzikale parameters	De direct waarneembare eigenschappen tijd, toon, klank en dynamiek waarmee muziek wordt vormgegeven.
Muzikale vorm	De organisatie van muzikale gebeurtenissen tot een samenhangend geheel.
Muzikale bouwstenen	Herkenbare muzikale eenheden waaruit muzikale samenhang wordt opgebouwd.
Perspectief	Een manier van waarnemen die een denkrichting geeft om kunst te beschouwen en betekenis te geven. Het kijken en luisteren vanuit het eigen perspectief en meerdere perspectieven (perspectiefwisseling) leidt tot verbreding en verdieping. Perspectiefwisseling is het inleven in de standpunten en belangen van een ander. Perspectieven kunnen zowel vakspecifiek geladen (bijvoorbeeld: historisch, technologisch, filosofisch) zijn, als generiek (bijvoorbeeld: maatschappelijk, ethisch, politiek). Dit verruimt de kijk van leerlingen

	op de wereld en geeft inzicht in zowel hun eigen perspectief als dat van anderen.
Positionering	Het bewustzijn van vanuit welke sociale, culturele, historische of persoonlijke positie iemand kijkt, maakt of interpreteert.
Situatie	Een concrete vorm van context, zoals een gebruikssituatie, setting of moment waarin beeldende kunst wordt ervaren.
Textuur	De organisatie van gelijktijdig klinkende stemmen, partijen en klanklagen binnen muziek.
Transculturaliteit	Het idee dat cultuur altijd ontstaat in interactie: door culturele uitwisseling, vertaling, frictie. Culturen zijn nooit 'puur' of op zichzelf staand, maar relationeel en voortdurend veranderlijk; betekenis ontstaat daarbij in de relaties tussen mensen, plaatsen, tijden en perspectieven.
Uitgangspunt	Een betekenisvol ijkpunt voor een artistiek onderzoek of maakproces. Een artistieke intentie, een doelgroep of specifieke een werkwijze kunnen bijvoorbeeld uitgangspunten zijn.
Uitvoeringspraktijk	De wijze waarop muziek binnen een muzikale praktijk wordt uitgevoerd, gerealiseerd en vormgegeven.
Uitwisseling	Het proces waarbij mensen, culturen, ideeën, beelden of objecten met elkaar in contact komen en elkaar beïnvloeden, waardoor nieuwe betekenissen, praktijken en culturele vormen ontstaan.
Vraagstuk	Complexe kwesties en uitdagingen in de samenleving waarbinnen waarden en belangen een rol spelen. Deze vraagstukken hebben meerdere oplossingsrichtingen en lenen zich bij uitstek voor bestudering vanuit meerdere invalshoeken. Zo bieden de vraagstukken een inhoudelijk anker voor het onderzoeken van kunst en cultuur.
Werking	De wijze waarop artistieke keuzes effect hebben op de kijkervaring. Effecten als het opbouwen van verwachtingen en spanning, bewegingsdrang opwekken en aandacht trekken, desoriënteren, verrassen of tot participatie uitnodigen.
Zeggingskracht	De intensiteit of impact van het werk, de wijze waarop en de mate waarin het werk emoties of beleving oproept.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)